

Csukovits Enikő - Nagy Lajos és a „magyar nagyhatalom” (Rubicon Online-ról letöltve)

A 14. század Kelet-Közép-Európában három nagy dinasztia felemelkedését hozta: a nyugatról származó, de lehetőségeiket követve kelet felé orientálódó Habsburg-, Luxemburgi-és Anjou-házét. A Habsburg dinasztiaalapító, I. Rudolf a 13. század végén a német királyi cím birtokában szerezte meg fiainak a kihalt Babenbergeket örökségét, az osztrák és a stájer hercegséget, s hasonlóképpen jutott a Přemysl-ház kihalását követően, 1310-ben a Luxemburgi-ház is a cseh királyi címhez. A harmadik dinasztia, a Dél-Itáliából érkezett Anjou-ház magyar trónigényét nem birodalmi hűbérré, hanem az Árpád-házhoz kötődő kapcsolatára, illetve abból fakadó öröklési jogára alapozta.

A térség 14. századi történelmét végigkísérte a dinasztiák közti rivalizálás, amelyben különösen két uralkodó játszott központi szerepet: Luxemburgi Károly (cseh királyként I. Károly, német királyként – illetve 1355-től császárként – IV. Károly), illetve a nála tíz évvel fiatalabb I. Lajos magyar király. IV. Károly főként diplomáciai tehetségével, különösen ügyes házasságpolitikájával érte el politikai céljait – de mi biztosította Lajos király uralkodói eredményességét?

A Képes krónika nyitóképén I. Lajos király klasszikus uralkodói pózban, koronával a fején, jobbában jogart, bal kezében országalmát tartva ül baldachinos trónusán, mintegy megjelenítve a korabeli Európában akkortájt oly népszerű témát, a bölcs király jó kormányzását. Lajos azonban nemcsak képletesen, a Képes krónika címlapján, de úgy tűnik, a korabeli közvélekedés szerint ténylegesen is jól kormányozta Magyarországot. Uralkodásának pozitív emléke az egész társadalomban hosszú ideig fennmaradt. Küküllei János szerint *„szerfelett bölcs és bőkezű volt, és sok háborút vívott meg szerencsésen, és sokat nyert vissza országának”, továbbá „a birtokok adományozásában mindenki iránt készséges és bőkezű meg jóindulatú volt, s ezért mindenki módfelett szerette”.*

A király tekintélye

Nagy Lajos ábrázolása a Képes krónikában

Egy évszázaddal később Antonio Bonfini még mindig úgy hallotta, hogy Lajos *„odahaza mindig békét, külföldön háborút kívánt, hiszen egyiket a másik nélkül nem lehet megteremteni”.* A király tehát a hazai közvélekedés szerint gyakori hadjárataival távol tartotta az ellenséget a határoktól, érdemben gyarapította királyságát, és az erőszak rendszeres „exportjával” egyúttal biztosította az ország belső

békéjét és rendjét, azok pedig, akik arra érdemesnek bizonyultak, számíthattak bőkezű adományaira. Híre-neve az ország határain túl is szépen csillogott. Peter Suchenwirt, a tetteit költeményben dicsőítő lovagköltő szerint „*sok gazdag uralkodót hatalmasan megelőzött*”, a hozzá küldött velencei követ úgy látta, „*nincs a világnak még egy királya, aki annyit tett volna birodalma becsületére és alattvalói javára*”, a padovai Carrarák krónikájában pedig nem kevesebbet állítanak, mint hogy Lajos „*a világ leghatalmasabb fejedelme volt a keresztények között*”.

Ma még pontosan nem ismert, hol és mikor tapadt nevéhez a „nagy” melléknév, de a 18. századi Franciaországban már használták rá a Louis le Grand megnevezést. Történeti munkákban a 19. század közepéig az I. Lajos alak szerepel; először Horváth Mihály 1840-es években íródott, A magyarok története című művében olvashatjuk, hogy „*Lajost az utókor nagy melléknévvel tisztelte meg*”, a század második felétől pedig szinte automatikussá vált a Nagy Lajos név használata, köszönhetően a Lajosról sokat író Pór Antal munkásságának, akinek monográfiája is a Nagy Lajos címet kapta.

A király tekintélye az ország megítélésére is pozitív hatást gyakorolt. A romantika korában Nagy Lajos uralkodásának idejét már egyenesen egy hatalmas területű magyar birodalom korszakaként emlegették, ekkor alakult ki a közhelyé vált „három tenger mosta Magyarország” eszméje. A közhely ugyan a korabeli határok pontatlan ismeretén alapult, és mint ilyen, nem is volt igaz, az Anjou-hatalomhoz kapcsolódó gondolkör azonban a későbbiekben is tovább gazdagodott. Hóman Bálint generációk történelemképét meghatározó munkájában, a Magyar történetben az Anjou-korról szóló résznek nemes egyszerűséggel A magyar nagyhatalom címet adta, azon belül a Lajos uralkodásának szentelt első fejezet a Világuralmi tervek, a következő ismét A magyar nagyhatalom címet viselte, mintegy aláhúzva, hogy ez a nagyhatalom nem elsősorban I. Károly, hanem fia, Lajos király személyéhez kapcsolódott.

Az a gondolat, hogy Nagy Lajos külpolitikájának eredményeképp az ország „archiregnummá”, „az országok királynőjévé” vált, már Hómannál felbukkant, és az elkövetkező évtizedekben – elsősorban jogtörténészeknek köszönhetően – szép karriert futott be. Bár saját korában nem is nevezték Lajos király Magyarországot főkirályságnak – ami a fogalom használatát szintén lelkesen pártoló Vajay Szabolcs szerint „*lényegileg egy protoföderatív államszövetségi formula megjelölése*” volt –, a következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy voltak-e olyan elemei uralkodásának és volt-e olyan jellege a koronája alatti ország(ok) irányításának, ami miatt mégsem tekinthetjük teljesen légből kapottnak királysága nagyhatalmi minősítését.

Anjou családi hagyományok

A nápolyi Anjou-dinasztia lényegében egy pápai döntésnek köszönheti létrejöttét. IV. Ince pápa és utódai II. Frigyes császár halála után Frigyes Szicíliai Királyságának trónjára kerestek uralkodót, s a választás Károlyra, Anjou és Provence grófjára esett. A család hatalmának kiépítéséhez azonban szükség volt a jelöltnek, IX. Lajos francia király öccsének mérhetetlen ambíciójára is. Károly 1265 tavaszán Róma közelében, Ostiában partra szállt, s 1266 tavaszára francia lovagjaival birtokba vette királyságát. Anjou Károly nem csupán új dinasztia alapított Nápolyban, de rövid idő alatt a széttagolt Itália egyik meghatározó alakjává is vált, akinek befolyása jócskán túlterjedt királysága határain: Rómában szenátor, több toszkán városban pedig podesta, a város első embere lett.

Politikai tervei nem álltak meg Itália partjainál, érdeklődése a Földközi-tenger keleti medencéje felé fordult. Az 1270-es években előbb elfoglalta Korfu szigetét, majd Albániát, s felvette az Albánia királya címet, politikai műve betetőzéseként pedig megszerezte a Jeruzsálem királya címet. Keleti orientációjának köszönhetően került kapcsolatba a magyar uralkodóházzal, az Árpádokkal. 1269-ben szövetséget kötött IV. Béla fiával, István ifjabb királlyal, s a szövetséget gyermekeik eljegyzésével pecsételték meg. A megállapodás alapján István idősebb fiát, László herceget I. Károly leányával,

Izabellával, Mária leányát pedig Károly fiával házásították össze. Ez utóbbi házasság alapozta meg a későbbiekben az Anjouk magyarországi trónigényét.

Az 1280-as évek elejére I. Károly Európa egyik leghatalmasabb uralkodója volt, 1282 húsvétján azonban kormányzása ellen Szicíliában felkelés tört ki, amely „szicíliai vecsernye” néven vonult be a történelembe. Károly elvesztette a királyságának nevet adó Szicília szigetét, uralma visszaszorult Dél-Itáliába, sőt, az egyik tengeri összecsapásban fia, a trónörökös is az ellenség fogságába került. Mire 1285-ben I. Károly meghalt, nagy gonddal kiépített földközi-tengeri birodalma romokban hevert. Szicíliát ugyan az Anjouk a későbbiekben sem tudták visszaszerezni, a vecsernye azonban nem jelentette sem a Szicíliai Királyság, sem az Anjou-dinasztia végét.

Nagy Lajos király törökellenes harcait megörökítő kép s az azok sikerének jegyében a mariazelli apátság alapítására tett fogadalom ábrázolása a St. Lambrecht-apátságban, 1420

I. Károly unokája, Bölcs Róbert uralkodása idején (1309–1343) a család tekintélye ismét megerősödött, sőt – újabb itáliai városállamok (Genova, Pavia, Parma, Ferrara) csatlakozásával – még gyarapodott is az Anjouk befolyási övezete. Róbert uralma alá kerültek egyes toszkán városállamok, köztük Firenze, a pápa római szenátorra és az ugyancsak pápai fennhatóság alatti Romagna grófjává is kinevezte, és egyben ő volt a guelf tábor kapitánya.

Az Anjou-ház még több mint egy évszázadig, 1435-ig uralkodott a továbbra is szicíliainak nevezett, de ténylegesen nápolyivá vált királyságban. Uralkodásukat mindvégig meghatározta, hogy a különféle időpontokban szerzett, eltérő jogállású országokból, tartományokból és városokból álló, váltakozó összetételű konglomerátum működtetésére egy sajátos uralmi rendszert hoztak létre. A kormányzás résztvevőit rendszeresen vándoroltatták országaik és tartományaik között, egy-egy Anjou tisztviselő pályafutása során a dinasztia uralta csaknem valamennyi területen megfordult. Volt tehát egy olyan nemzetközi Anjou-elit, amely már létevel is alátámasztotta-erősítette a dinasztia uralmának „birodalmi” jellegét.

Az apai örökség

A Lajos által 1342-ben, 16 évesen megörökölt Magyar Királyság kormányzásának mások voltak a hagyományai és szokásai. Magyarország nem tagolódott tartományokra, bár királyai a 14. század elejére hosszú, kilenc ország, illetve tartomány nevét magában foglaló címet viseltek – „Isten

kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya” –, e címek többsége azonban igénycím volt. Tényleges uralmat csupán Horvátország és Dalmácia felett gyakoroltak, ahol a magyar fennhatóságot a tartományok élére állított bánok (banus) képviselték. Az országon belül – a központtól való nagy távolságuk miatt – csak két területi különkormányzat jött létre, amelyeket ugyan olykor országként (regnum) említenek a források, a magyar királyok címei közt azonban soha nem szerepeltek: Erdély a keleti határok mellett és Szlavónia a Drávától délre.

A magyarországi Anjou-ág alapítója, I. Károly 1300-ban bizonytalan esélyekkel érkezett Magyarországra, és csak nagy nehézségek árán tudta megszerezni a hatalmat, uralkodásának mérlege azonban végül messze felülmúlta a család reményeit. Az 1320-as évek elejére fegyveres harcban felszámolta a királyság évtizedek óta fennálló széttagozottságát, az 1330-as évekre pedig Kelet-Európa egyik legjelentősebb uralkodójává vált. Királyként és családfőként egyaránt sikeres pályát futott be: halálakor békés és egységes országot, törvényes fiúörökösöket hagyott maga után, fiaira pedig nagy uralkodóhoz méltó örökséget, a Magyar Királyság mellett a lengyel és a nápolyi trón megszerzésének lehetőségét. Károly azonban „csak” a magyar koronát viselte, esetében – bármennyire is elismerték uralkodói teljesítményét – nem esett szó nagyhatalomról.

Geopolitikai lehetőségek, hadjáratok és hódítások

Mivel Lajosnak Magyarország pacifikálásával már nem kellett bajlódnia, érdeklődése uralkodása kezdetétől fogva a külügyek felé fordulhatott. Legnagyobb, nemzetközi hírnevét megalapozó katonai akcióira többnyire Magyarország határaitól távol került sor, fegyvereit azonban gyakran használta a szomszédos országokkal kialakult kisebb-nagyobb konfliktusok lezárására is. Nyugati szomszédjaival, a Habsburg-házbeli osztrák hercegekkel, illetve a cseh trónon ülő Luxemburgokkal jó, olykor kifejezetten baráti viszonyt ápolt, az időnként kialakult konfliktusok nem váltak állandó törésvonalakká az egyes országok között, csupán természetes következményei voltak a korszak dinasztikus politizálásának.

Anyja révén Lajost szorosabb rokoni szálak fűzték a Piastokhoz. Nagybátyja, III. (Nagy) Kázmér lengyel uralkodó 1339-ben Visegrádon kötött örökösödési szerződést I. Károlyal: amennyiben nem születik fiú utódja, Károly valamelyik fia kerül a lengyel trónra. Lajos – mint a lengyel trón várományosa – több alkalommal is Kázmér király segítségére sietett csapataival, elsősorban a pogány litvánok ellen hadakozott. Nem volt tehát ismeretlen a személye a lengyel nemesség előtt, amikor 1370-ben, III. Kázmér halála után lengyel királlyá koronázták.

Hadi jártasságának bizonyítására négy évtizedes uralkodása alatt sokszor nyílt alkalma. Nevéhez fűződnek a középkori magyar történelem legismertebb katonai akciói, a két nápolyi hadjárat. I. Károly jól átgondolt terve ellenére ugyanis a magyar Anjou-ág nápolyi elképzelései nem váltak valóra, Lajos öccsét, a nápolyi trónra szánt András herceget 1345-ben meggyilkolták. 1348-ban az András elleni merénylet ürügyén Lajos sikeres hadjáratot indított Nápolyba, majd felvette a nápolyi uralkodók által viselt, Jeruzsálem és Szicília királya címet.

Lajos azonban nem tudta konszolidálni nápolyi uralmát. Egy újabb hadjárat és számos katonai siker ellenére 1352-ben békét kötött I. Johanna királynővel. Trónigényéről mégsem mondott le, annak érvényesítését évtizedekkel később rokonára, Durazzói Károlyra (II. Károlyként magyar, III. Károly néven nápolyi király) ruházta.

A Horvátország és Dalmácia feletti ellenőrzés még az 1320-as években, I. Károly idején csúszott ki a magyar király ellenőrzése alól. Horvátországban Lajos már 1345-ben, Dalmáciában pedig 1356–57

folyamán szerezte vissza a terület feletti uralmat, amelyet az 1358-ban, majd 1381-ben Velencével kötött két békeszerződés is megerősített. Az 1358-as zárai békeszerződésben Velence „örökre” lemondott mind a dalmát városok, mind a szigetek feletti uralomról, és elismerte Lajost és utódait a terület egyedüli urának. Az 1381-es torinói béke értelmében a magyar király évente 7000 aranyforint adót is kapott Velencétől. Hűbéri fennhatósága a déli és keleti szomszédos országok – Bosznia, Szerbia, Bulgária s az ekkor formálódó román fejedelemségek – fölé is kiterjedt. Hűbéresei ugyan nem mindig bizonyultak hűségesnek, a hűbéres államok haszna a század végén, a török terjeszkedés kezdetén mégis megmutatkozott: ezek az államok ugyanis, amíg léteztek, felfogták a Magyarország ellen irányuló támadásokat.

Magyarország-központú felfogás

Nagy Lajos tehát apjától eltérően már nem csak magyar király volt: magyar trónja mellé fegyverrel megszerezte a nápolyi, majd öröklés útján a lengyel trónt is. Nápolyi regnálását értékelve szinte minden történész arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországot és Nápolyt a földrajzi távolság miatt lehetetlen volt egyszerre kormányozni – ugyanakkor Lajos nápolyi felmenői minden nehézség nélkül megbirkóztak dél-itáliai királyságuk és többek közt Provence egy időben történő irányításával. A távolság tehát önmagában még nem lett volna akadály két egymással nem szomszédos ország, tartomány közös kormányzására.

A nyelvi nehézségek, az eltérő alapokra épülő és számos elemében különböző nápolyi és magyar intézményrendszer mellett azonban akadt egy szubjektív oka is a közös kormányzás elmaradásának. Lajos új címei ellenére egész életében elsősorban magyar király maradt, aki szívesen hódított, de nem szívesen uralkodott a Magyar Királyság határain kívül. Amennyiben külföldi hadjáratai során nehézséggel szembesült, rendre a hazatérés mellett döntött. Ez azonban nem jelentette tervei feladását. Volt, hogy hónapok, volt, hogy évek múlva, de újra próbálkozott, és még arra is akadt példa, hogy évtizedeket várt elképzelése megvalósítására.

Magyarország-központú felfogása mindamellet meghatározta mind az egyes országokhoz, mind az adott országok elitjeihez való viszonyát. Míg az Anjou-ház dinasztiaalapítója, a Nápolyban az 1260-as évektől berendezkedő I. Károly király a hódításban részt vevő francia és provence-i lovagjait új királyságában országos tisztségekbe emelte, s embereit később is előszeretettel mozgatta az uralma alá tartozó országok és tartományok között, Lajos magyar király láthatóan nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel. Országainak gyarapodó száma, egyre kiterjedtebb nemzetközi kapcsolatrendszere nem formálta át udvara összetételét, Lajos nápolyi, krakkói, illetve visegrádi–budai udvara között hiányzott az átjárás. A király a helyi kormányzati viszonyokat sem bolygatta; a meghódított Nápolyban, a nagybátyjától örökölt Lengyelországban vagy éppen a magyar koronának visszahódított Dalmácia városaiban egyaránt igyekezett meghagyni az irányítás hagyományos helyi intézményeit.

Még egyszer a nagyhatalomról

Rövid nápolyi királysága, Dalmácia visszahódítása, a balkáni hűbéres államok karéja, majd a lengyel–magyar perszonalunió létrejötte jelentős mértékben emelte Lajos európai tekintélyét. Ha térképre rajzoljuk a Nagy Lajos uralma alá tartozó országokat, s ezen a térképen a vazallus országok gyűrűjét is feltüntetjük, impozáns méretű, Kelet-Európa nagy részét magában foglaló területet kapunk, amely a többszöröse volt az Anjou dinasztiaalapító, I. Károly Szicíliai Királyságának.

Lajos természetesen még nem láthatta-nézegethette térképen, mekkora terület ura volt, erre a kor térképei nem voltak alkalmasak. Hadjáratai során azonban ezt a nagyságot számos alkalommal módjában állt érzékelni: az ország szívéből a dalmát tengerpartra, a lengyel–litván határra vagy a

bulgáriai Vidin alá – ahol néhány évig állt fenn Lajos király bolgár bánsága – egyaránt egy hónapnyi időt igényelt, hogy seregével odaérjen.

Nagy Lajost és országát a máig emlegetett „három tenger” nélkül is számon tartották a kontinens meghatározó politikai tényezői között. Sajat korában Magyar Királyságát ugyan nem nevezték archiregnumnak, de külön kifejezés nélkül is regionális nagyhatalomnak tekintették. Vitathatatlan, hisz számos korabeli forrás tanúsítja, hogy mind a királyságnak, mind királyának nagy volt a tekintélye. E tekintélynek egyaránt fontos elemét képezte a király francia uralkodókkal való rokonsága, nápolyi Anjou elődei és azok európai befolyása, valamint apai öröksége, a rendbe tett és megerősödött Magyar Királyság.

Személyes presztízsére már uralkodása első éveiből is találunk példákat – ide sorolhatjuk azt a várakozást is, amelyet az első nápolyi hadjárat indulásakor Itália-szerte tapasztalhatott az őt lelkesen fogadó fejedelmi udvarokban –, és ez a presztízs a következő évtizedekben láthatóan tovább gyarapodott. A nápolyi hadjáratok lezárulása után is több esetben vett részt a félsziget konfliktusainak rendezésében, hol közvetítőként, hol magyar segélyhaddal, s élete végéig számottevő tényezője maradt az itáliai politikának.

Jelentős uralkodóként számoltak vele az európai politika egyéb boszorkánykonyháiban is. Neve rendre felbukkant a Szentföld megmentéséért szerveződő különböző akcióknál, 1366-ban pedig V. János bizánci császár személyesen látogatta meg, hogy a török ellen fegyveres segítséget kérjen tőle. Ez a tekintély a halála után is megmaradt, Lajos egyike azon magyar uralkodóknak, akikről szinte csak jót őrzött meg a történelmi emlékezet. Noha pontosan ma sem tudjuk, konkrétan milyen tetteivel, mely tulajdonságaival érdemelte ki a „nagy” melléknevet, fogadjuk el, hogy ez volt a kortársak véleménye, s ezt a véleményt a következő évszázadok során sem módosították.